

V jednom románě Hamsunově těší se milenci, že budou přikládati do *svých* kamen *pozlacené dříví*, ne obyčejné, nýbrž pozlacené. A podobně pošetile jest mně dnes, kdy namáčím pero k těmto řádkům, nejradostnějším, které jsem kdy napsal. Chtěl bych potápnout ne pero, ale brk nebo štětec do inkoustu nejméně stříbrného a kresliti jím alespoň na pergameně a posýpati nejméně práškem z nějakého zlatého rýžoviště.

Neboť: stalo se to přece skutkem. Přes všecko! *Quand même!* Přes pekla nástrahy! Več doufaly miliony, zač umíraly, o čem snily ve chvílích nejvyšších, zač umírali, o čem žili i skonávali naši nejlepší v řadě generací a generací, stalo se skutečností.

Rakouský bábel leží na zemi a jek, řev a kvil, prach a puch, který stoupá z něho k nebesům, jest veliký. Věřil jsem vždycky, že padne, a často jsme o tom hovořili za války s přáteli; a jediná byla starost, kterou jsem měl přítom: aby nebylo *příliš mnoho* našinců, jež rozmačká pod svými troskami. Pravda, dosti jest jich, kdož zahynuli, přímo nebo nepřímou, v jeho ssutinách; ale na tom se, doufejme, přestane. Statisíce našinců zemřelo za něj z donucení: přímo za něj, *nepřímou* jen za svou vlast. Nyní bude alespoň opačně: kdo zemře, zemře *přímou* za svou českou vlast, za svůj český stát: svobodný občan svobodně za svou svobodnou zem.

Rakousko padlo, poněvadž bylo shnilé. Vždycky se mně zdálo, že v něm, prostřed Evropy, potkaly se dvě veliké krajnosti evropské, ale bez své velikosti: Španělsko a Rusko. Zde v dnešním Rakousku dožívala včerejší španělská bigotnost, včerejší

španělský ceremoniel, včerejší dvorská španělská ztrnulost, ale bez žáru svého fanatismu, bez děsu své temné ponuré krásy; a zde dožívala i ruská despotie, ruská oficiální zvůle a tyranie, ale zase bez svého žáru, bez své děsivé hrůzy, bez svého byzantského kouzla. Ve středu Evropy *stát prostřednosti*, to bylo Rakousko. Německo nebo lépe Prusko mělo alespoň jakousi surovou energii, vnějškovou organizaci a povrchovou kázeň, jakousi hrubost a syrovost, jež mohla klamati o sobě a již mohli někteří bráti za sílu; ale Rakousko nemělo ani toho: mělo jen neřesti a vady všech pochybných etností svých sousedů.

V Prusku byly zákony plněny alespoň vnějškově a té trochy práva, jež byla občanu zákonem zaručena, se mu dostalo; ale v Rakousku nebylo ani toho. Zde dávaly se zákony přímo proto, aby nebylo jich šetřeno, a zde, chtěl-li jsi dosíci něčeho, nač jsi měl nejlepší právo, musil jsi si toho vynutiti a vyvzdorovati. Z toho plynuly pak všechny rakouské zvrácenosti a paradoxy, jichž básníkem stal se v několika svých hrách, a zvláště ve Věrném služebníkovi svého pána, nebožtík Grillparzer. Pruský literární historik nemohl pochopiti této hry, poněvadž, řekl charakteristicky, „*slojíme dnes na jiné právní půdě*“. A jak by také mohl občan jen napůl nebo jen načtvrt svobodný pochopiti této hry, kde rekem jest idealisovaný lokaj, který sklízí s hořce sladkou tváří urážku po urážce od svého pána a jeho blízkých, a za všecko zachraňuje mu jeho při, kterou on první zrazuje!

Vzpomněl jsem si na tuto žalostnou tragedii vídeňského poety, když jsem asi před desíti dny četl v novinách zprávu o sebevraždě nějaké Excellence, šéfa kabinetní kanceláře císařovy, jež se podřezala, protože Rakousko se hroučí. Přesmutný sluho svého pána! Ano, tys byl zde nutný, tvá postavička nesměla scházeti v historickém panoptiku těchto dnů. *Staré Rakousko* odchází v tobě, uboze a směšně věrný! Až dosud všude myši opouštěly loď, která se měla ztroskotati. V paradoxním *starém* Rakousku však tonou myši s lodí, kterou opustil kapitán i ostatní důstojníci! Co také s životem, který uměl jen sloužit, a sloužit ne obecnosti, nýbrž osobní vůli určité osoby?

Mnoho bych dal za to, kdybych věděl, jak dojal tvůj osud tvého pána; co asi prošlo mu hlavou? Ale jsem klíden, vím, že se nemýlím. „Bourbonové byli ze zásady nevděční,“ řekl výstižně Vigny o posledním z nich, Ludvíku XVIII. O Habsburcích neplatí ani to, platí jen s pozměnou: Habsburkové byli nevděční bez zásady, prostě svou přirozeností.

Věštba Komenského z jeho Kšaftu o návratu vlády k národu v Bohu milovanému řeřavěla nám v duších celá léta a přirozeně octla se na všech rtech, jakmile se směla volně ústa otevřítí.

Ale pro tuto krásnou věštbu nerad bych, aby bylo zapomenuto odkazu Komenského, který nám uložil ve svatou, velikou chvíli. Mám na mysli odkaz a příkaz *reformací všeho života*, veřejného i soukromého, církevního i vrchnostenského, jak uložen jest ve spise *Haggaeus redivivus*, žel, příliš málo známém.

Nečetl jsem z Komenského řádků, které by mě mocněji vzrušily než některé v této knížce obsažené. Zde mluví český idealism žhavě a světle, že nemůžeš nezachvěti se po staletích.

Tato knížka Komenského vznikla r. 1632, v době klamivého a zdánlivého obratu veřejných věcí českých. V listopadu r. 1631 vtrhli totiž Sasové pod Arnimem, někdejšími oficírem Valdštejnovým, do Čech a zmocnili se Prahy; malé vojsko Ferdinandovo pod Maradasem a Götzem porazili pak u Nymburka. Česká emigrace vracela se houfně do vlasti, osazovala své někdejší statky a obnovovala na nich řády evanjelické — nebo spíše: *neobnovovala*, starajíc se předem o své časné prospěchy soukromé.

Komenský nebyl spokojen s jednáním těchto emigrantů a nejen jim, nýbrž celé české emigraci k napomenutí napsal svého Znova ožilého Aggea. Aggeus byl totiž prorok starožidovský, který trestal Zorobabele a Josue a jiných Židů proto, že si všímali, když se byli vrátili ze zajetí babylonského, svých domů a paláců, rolí a vinic, ale ne stavby chrámu božího. Jako nový Aggeus předstupuje tedy poslední biskup českobratrský před vrchnost i lid, aby „*k cestám božím přiložili srdce* a přičinili se o vzdělání zase a spořádání domu božího, což jest církev“. Veliký idealista domníval se totiž, že přešla již prudkost hněvu Hospo-

dinova, že Bůh odpustil svému zpronevěřilému lidu a uvádí jej trvale do jeho vlasti. To byl ovšem omyl: již v květnu r. 1632 vypudil Valdštejn Sasy a s nimi emigranty z Čech; emigranti odešli navždy do ciziny, kde čekal jich již otevřený hrob. Ale knížka Komenského zůstává pomníkem veliké přísné duše, která pojímala běhy světa a života pod výsostným zorným úhlem a byla trávena tím velkým idealismem, jak vysloven jest v evangeliu Matoušově: Hleďte nejprve království božího a spravedlnosti jeho, a toto vše (t. j. statky časné) bude vám přidáno.

Nejinak než prorok starozákonný předstupuje Komenský před svůj národ, lid a vrchnost, a mluví k němu božím jménem. „To, co přednáším, není lidská rada, ani mozku něčího zdání, ale jistá vůle a rozkaz samého Boha.“ Obviňuje, káře, tresce, napomíná, radí, přikazuje — přísně, neústupně, nebojácně. Pád český jest mu zaviněn vadami a hříchy českými, poklesnutím české duše a její síly; a vyjítí jest možno z něho jen hlubokou proměnou všeho života, veřejného i soukromého, církevního i národního; jen *podstatnou reformací všech a všeho: lidu, kněží, vrchností i — reformátorů samých*.

Zde čtyřicet let před pietismem hlásá Komenský zásady pietismu: totiž odpor k neplodným subtilnostem hádek theologických a *zřetel k reformaci života*. Život především třeba napravití a uspořádati v duchu evangelia Kristova, to ozývá se neustále z knihy Komenského; a vrchnostem, panstvu, duchovním i lidu vyslechnouti jest tvrdá slova kárná. Ve Francii, praví Komenský, persekuce protestantství od sedmdesáti let trvajících zplodily na tisíce mučedníků evanjelických. „U nás nic toho! Proč? Vy, duchovní, příčina jste, neučili jste lidu Krista samého, než učili jste hádkám, což se v pokušení jako vosk rozplyne, neučili jste svornosti, než roztržkám, odkadž co pojiti mohlo, než což vidíme. A tak na vás ty zpuštěné země, na vás ovšem zavedené duše naříkati mohou.“ Neboť, to jest jiná veliká vůdčí myšlenka Komenského v této knize: *starost o jednodnou českomoravskou národní církev*. Všichni vraťtež se ke Kristu! Nenazývejtež se již ani husita, ani luterán, ani kalvinista, ani říman, nýbrž *kristián, křesťan!*

Duch pokoje a smířlivosti, který vane zde z Komenského, není slabost, nýbrž síla, jako *sprostnost*, již se neustále dovolává, není chudoba, nýbrž bohatství duše, povýšené nad sváry a roztržky světa jevového.

Každý, kdo si přečte tuto knihu Komenského, řekne: ejhle, program našeho moderního státu československého. A mnohý snad dodá: zmodernisujeme-li jeho myšlenky! Ale já odpovídám: nikoliv, jsou modernější, než se ti zdá; jsou modernější, než dnešek tuší; jsou modernost sama. Synovství k Bohu, bratrství k lidem — bratrství důsledně, nezastavující se před hmotnými předsudky a neurážející se o ně —, kde jest co modernějšího? A kde bylo to vysloveno důsledněji a ryzeji z ducha větší lásky?

Ne program, ale samo duchové poselství našeho nového státu předjato jest v této knížce Komenského.

Neboť: nesmí býti v našem státě duchovního, který by sloužil hmotě; nesmí býti člověka, který by vinou naší na duši své újmy trpěl; nesmí býti chudasa, který by prodával sílu svého těla a s ní sílu *svého ducha*; nesmí býti rabstva ani duchovního, ani tělesného. *Říší bratrství musí býti cele a úplně tento nový stát*, a v den, kdy se zpronevěří tomuto poslání svému, vyřat buď z kořene a prach jeho rozmeten po tváři vsí země!

Měli jsme svůj stát a ztratili jsme jej, ne bez své viny; ale útěchou a radostí naší jest, že jsme ho znovu získali svými zásluhami, silou ducha i srdce.

Avšak: obtížnější než získali jest udrželi. A udrželi se cti a slávou budeme jej moci jen vyvinulím všech svých sil a ctností.

Odcházejí

Míním: knížata, králové a císařové; ne místodržitelé, presidenti soudů a zemští i okresní inspektoři. Ti odcházejí sice také jako jednotlivci, ale typus zůstává — bude představován jen jinými exempláři; kdežto oni odcházejí, zdá se, již jako druh. Vyhynou brzy, možno říci o nich přírodopisným termínem.

Bavorsko, to selsky konservativní, těžkokrevné a flegmatické Bavorsko, stává se republikou; a Vilém II., nezřekl-li se posud trůnu, učiní to zítra, nebo bude s něho smeten. A po něm padnou s něho i ostatní, takže do desíti do patnácti let nezbude z nich ani jednoho v Evropě; i ti, kdož zvítězili v této válce, nepřežijí jí dlouho. Dohráli svou úlohu; přežili se; a ukládají je již do sbírky starožitností a kuriosit. A za dvacet třicet let budou některého z nich, čistě vypreparovaného a v líhu naloženého, ukazovat dětem; bude míti svou nálepku vědecky přesnou a spolehlivou i svůj rodokmen; a řada obrázků bude rekonstruovatí toto předpotopní zvíře v jeho rozličných úkonech, které si příští člověk bude moci již představití jen v obraznosti. Tu bude na jednom obrázku dalekohledem sledovat pohyby vojska a na jiném v trysku přejíždět podél vojenských řad; onde bude střílet srnce nebo bažanty pečlivě mu nadháněné — dvě stě za den! — a jinde zase podepisovat ortele smrti. Slovem: dokonalý zabíjäcký mechanism co nejroztomileji sehraný a bezvadně fungující. Ale všechno již jen na obrázcích nebo v jiných napodobeninách. Myslím, že dětem bude při tom naskakovat husí kůže a babičky,